

УДК [94(477.83-25)“1920”

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 р. МІЖ УНР ТА ПОЛЬЩЕЮ У ВІДДІЗЕРКАЛЕННІ ПОЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ ЛЬВОВА

Віктор ГОЛУБКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

На основі матеріалів польської преси Львова висвітлено її ставлення до підписання Варшавського договору 1920 р. між Польщею та Українською Народною Республікою. У його оцінках вона не була одностайною – поборювала або ж схвалювала, що залежало від її політичних орієнтацій. Адепти націонал-демократії відверто вороже поставилися до польсько-українського договору, вважаючи його шкідливим для польських державних інтересів, у той час як прихильники соціалістичного табору активно пропагували, доводили його доцільність. Формально позапартійна львівська періодика, намагаючись дистанціюватись від міжпартійних суперечок, прагнула сформулювати власне його бачення і перспективу, тяжіючи однак до його сприйняття. Допускаючи можливість за участю Польщі відновити Українську державу на Наддніпрянщині, уся польська преса Львова однозначно відкидала включення до її складу території Східної Галичини. Відновлена УНР у її баченні мала стати надійним захистом Польщі від посягань на неї з боку російського імперіалізму.

Ключові слова: Східна Галичина, Польща, УНР, Варшавський договір, польсько-радянська війна.

Варшавський договір 1920 р. між Українською Народною Республікою та II Річ Посполитою, відомий ще як договір Пілсудський – Петлюра викликав гострі дискусії у тогочасній українській та польській громадській думці. Попри здавалось би часто діаметрально протилежні оцінки ними українсько-польського порозуміння у певному сенсі саме у цьому вони були подібними, коли йдеться про такі аспекти як взаємна недовіра, що виплавала з попереднього історичного досвіду польсько-українського співіснування, непевність щодо стабільного врегулювання договором територіальних питань між Україною та Польщею, усвідомлення обома сторонами не паритетності його умов, а також відчуття того, що угоду досягнуто запізно, після того як народи-сусіди пережили пік конфронтації – війну 1918–1919 рр., що все ще продовжувалась, хоча й на дипломатичному фронті навколо галицького питання.

Варшавський договір 1920 р. привертав увагу і українських, і польських дослідників. Переважно вони зосереджувались на висвітленні питань, що були з ним пов'язані. Насамперед, це збройний конфлікт між поляками та українцями, який точився за Східну Галичину й дипломатична боротьба навколо визнання її статусу після поразки ЗУНР, аналіз правових підстав її включення до Польської держави у контексті договору Пілсудський-Петлюра, процес підписання самого договору та ставлення до нього польського й українського політиків, хід бойових операцій під час Київського походу 1920 р., нарешті моральний

відповідальності польської сторони за недотримання договору, що виявилось в укладенні нею всупереч союзницьких зобов'язань супроти УНР Ризького миру з радянською Росією та її сателітом – УСРР. Історіографія цього питання є доволі об'ємною і з української, а особливо, з польської сторони, через що рамки статті не дають змоги зупинитись на докладному її аналізі. Тому, тут лише зазначимо найгрунтовніші роботи, що безпосередньо стосуються цього питання¹. Однак, на наш погляд, вимагає детальнішого розгляду такий аспект українсько-польських відносин, як ставлення поляків Галичини до державотворчих процесів на Наддніпрянщині крізь призму Варшавського договору 1920 р., тобто в період найгострішого протистояння між західноукраїнським політичним проводом і Варшавою, викликаного українсько-польською війною 1918–1919 рр.

Очевидно, що найкращим виразником настроїв активної частини громадськості є преса, яка є своєрідним “нервом”, що реагує на усе, що нуртує у суспільних настроях. Виходячи із зазначеного, пропонуємо розглянути Варшавський договір між УНР та Польською Республікою крізь призму оцінок його польською пресою Львова. Проблема цікава тим, що дає можливість з'ясувати не лише несумісність позицій сторін у розв'язанні польсько-українських суперечностей, але й “точки дотику” у пошуках взаємного компромісу, як і оцінок щодо перспектив його переростання у майбутньому в добросусідські відносини України та Польщі.

Польська преса Львова за своїми політичними вподобаннями була різноплановою – від крайнє націоналістичного спрямування до поміркованого у ставленні до українців. Одразу слід зазначити, що попри гострі ідеологічні дискусії, які вона вела на своїх шпальтах, ніколи не ставила під сумнів примат

¹ Богдан Гудь, Віктор Голубко, *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.* (Львів: Українські технології, 1997), 67; Віктор Голубко, “Польсько-радянська війна 1920 р. в оцінках західноукраїнських політиків”, *Наукові зошити історичного факультету. Львівського університету* 5–6, (2003): 177–187; Сергій Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана*. (Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2001), 339–400; *Польща та Україна в боротьбі за незалежність 1918–1920*, ред. Тадеуш Кшонтек (Варшава: Віпарт, 2010), 24; Tadeusz Kutrzeba, *Wyprawa Kijowska 1920 roku*. (Warszawa, 1988), 359; Marek Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*. (Warszawa, Wiedza Powszechna 1992), 376; Tadeusz Krzastek, *Wojna polsko-rosyjska 1919–1920*. (Warszawa, Egros 1995), 125; *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer, Eugeniusz Wiszka (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997), 192; Bogdan Skaradziński, *Polskie lata 1919–1920, t. 2, Sąd Boży*. (Warszawa: Volumen, 1993), 456; Jan J. Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*. (Kraków: ARCANA, 2000), 600; Karol Grünberg, Bolesław Sprengiel, *Ōrudne sąsiedstwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku*. (Warszawa: Książka i Wiedza, 2005), 271–319; Jerzy Pisuliński, “Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego – interpretacje polskiej historiografii, *Józef Piłsudski: wyobraznia i dzieło polityczne*, red. J. Machnik, A. Nowak (Kraków: PAU Komisja Zrodkowieuropejska, 2006), 51–58; Andrzej Nowak, “Geopolityczne koncepcje Józefa Piłsudskiego”, у книзі *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*, red. Jerzy Kłoczkowski (Kraków: Ōrodek Myśli Politycznej, 2009), 135–151; Janusz Odziłmkowski, Andrij Rukkas, *Polska–Ukraina 1920*. (Oficyna Wydawnicza Volumen, 2017), 132.

незалежної Польської держави в угоду суспільно-політичним доктринам, чим вигідно відрізнялась від української, котра цього не завжди дотримувалась. Не випадково орган ППС “*Dziennik Ludowy*” опублікував фрагмент інтерв’ю Ю. Пілсудського газеті “*Jornal de Geneve*”, у якому той сказав: “*Наші соціалісти є соціалістами, але затятими поляками*”². Публікації хоча й порізно оцінювали об’єктивну потребу у припиненні польсько-української ворожнечі супроти спільної загрози – більшовизму, проте акумулювали в собі глибоко вкорінену недовіру в доцільності, з точки зору державних інтересів, ангажуватися у підтримку УНР, яка у перспективі могла стати осередком консолідації українських етнічних земель, зокрема, й для Галичини, яка опинилася під владою Польщі.

Після переможного завершення збройної боротьби із ЗУНР польський політикум у Галичині розглядав українське питання принаймні у кількох аспектах. Найперше це стосувалось контексту відносин у східноєвропейському регіоні між державами, що виникли на окраїнах колишньої Російської імперії, серед яких Польща мала б відігравати провідну роль у створенні для себе гарантій щодо потенційної російської імперіалістичної політики. У цьому питанні серед польських політичних еліт окреслилось дві концептуальних програми – федеративна та інкорпораційна. Прихильниками першої були ліві угруповання, насамперед Польська соціалістична партія, що підтримували керівника держави, а разом одного з її промоторів – Ю. Пілсудського. Центральна її ідея полягала у створенні на окраїнах колишньої Російської імперії національних держав під егідою Польщі (Литви, Білорусії і України), які, з одного боку, вбачали б у ній гаранта від російської загрози, з іншого – відсували б від неї якнайдалі на схід воєнну небезпеку. Альтернативною була інкорпораційна концепція, запропонована лідером націонал-демократів Р. Дмовським, який стверджував, що східний кордон Польщі повинен бути відсунутий як найдалі, проте проходити територією, де присутній значний відсоток польського національного елементу, що уможливило б асиміляцію інших народів, які тут мешкають. Тому, доводив він, для Польської держави небезпечно включати до свого складу забагато земель на сході, бо це її послабить. Р. Дмовський заперечував і навіть вважав шкідливим для польських інтересів підтримувати незалежницькі прагнення українців³. Із огляду на це важливим для львівської польської преси було питання доцільності участі Польщі у відбудові Української держави на Наддніпрянщині, що асоціювалося із підтримкою УНР на чолі із С. Петлюрою.

² “Naczelnik Państwa o bolszewizmie”, *Dziennik Ludowy*, 16 stycznia, 1919.

³ Роман Дмовський вважав, що малочисельність української інтелектуальної еліти і відсутність у неї політичного досвіду спричиняться до внутрішнього хаосу у новопосталій Українській державі, яку на його думку, у своїх інтересах створила Німеччина. Відтак цей багатий на ресурси край стане “збіговиськом аферистів з цілого світу”. Україна у візії Р. Дмовського у скорому часі мала перетворитись на саванну для політичних гієн, котрі на різний спосіб реалізуватимуть власні інтереси коштом України. Тому він застерігав, що незабаром вони зорієнтуються у

Відчуваючи нестабільність кордонів відновленої держави, польська преса Львова жваво цікавилася подіями на теренах східноєвропейського регіону, намагалася з'ясувати їх вплив на галицькі справи. У цьому контексті закономірно поставало й українське питання, зокрема, можливість створення Української держави на Наддніпрянщині, її роль у перебігу українсько-польського протистояння у Східній Галичині, а також на польсько-російських взаєминах. Останнє не аби як турбувало польське суспільство, яке вбачало у більшовицькій Росії продовження загарбницьких традицій імперії Романових. Відповідно до своїх політичних уподобань, львівська польська преса по-різному пояснювала перспективи розв'язання українського питання. Непримиренну позицію займали націонал-демократи, які дотримувалися думки, що “українство” штучне, роздмухане Берліном, а України над Дніпром у політичному сенсі не існує. Вони стверджували, що українське суспільство неповноцінне із соціальної точки зору, не має інтелігенції, бюрократії, промисловців, у своїй основі селянське. Селянство ж “з національного погляду зовсім не свідоме і до усієї української справи чуже і неохоче... Українські діячі національні почуття виробили за рахунок виховання у селянства ненависті до Польщі. Це було неважко зробити, бо воно ототожнювало Польщу з польським землевласником”⁴. Українську справу націонал-демократи ставили як ключовий елемент усієї східноєвропейської політики, що має для Польщі доленосне значення. У розлогій статті Т. Міхальського “Українська проблема” опублікованій на шпальтах „Gazety Lwowskiej” наголошувалося, що коли для Антанти її можна віднести до сфери експериментів, то для Польщі це передусім практичні реалії⁵. Автор намагався з'ясувати можливі варіанти найкорисливішого його розв'язання і врешті приходив до висновку про те, що оскільки у політичному сенсі України над Дніпром не існує, то найоптимальнішим для польських державних інтересів була б угода з Росією і Румунією про поділ сфер впливу. “Такий поділ, - на думку автора, - не допустив би до посилення Росії, а з польського уряду зняв би звинувачення у загарбницьких планах”⁶. У той же час Наддніпрянська Україна у візії ендеків хоча являла собою споконвічний терен польської експансії, проте не могла бути прилучена до Польщі оскільки та не спромоглася б її асимілювати. Звідси й впливала концепція поділу цих територій між сусідніми державами. Рупор львівських ендеків газета “Słowo Polskie” уважно стежила за просуванням польських військ вглиб Поділля і підкреслювала, що зайняття ними наприкінці

відсутності тут власної держави, що це всього лише “є міжнародне підприємство, а замість здорового розвитку, швидкий прогрес розкладу і загнивання”. Через те для поляків, як ще народу «молодого, який мусить ще виховуватись для своїх призначень, краще мати за сусіда потужну державу, хоч би навіть дуже чужу і дуже ворожу, ніж міжнародний публічний дім”. (Див: Romaniuk Jarosław, “Dmowski i kwestia Ukraińska”. *Polska Niepodległa* 2014.03.31: <https://wmeritum.pl/dmowski-kwestia-ukrainska/61207>)

⁴ Т. Michalski, “Zagadnienie ukraińskie”, *Gazeta Lwowska*, 20 lutego, 1920.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

1919 р. Кам'янець-Подільського і Проскурова є реалізацією плану встановлення «природного кордону Речі Посполитої на цій окраїні»⁷. Газета гостро критикувала соціалістичний табір за його схильність щодо якоїсь угоди з українською стороною, розцінюючи це як загрозу втрати Східної Галичини⁸.

Безкомпромісно поборюючи право галицьких українців на державне самовизначення, на шпальтах львівської польської преси лунала й критика антиукраїнських концепцій націонал-демократів, котрі готові були добиватися польсько-російського зближення коштом розчленування українських земель. «Gazeta wieczorna», що ідентифікувала себе як незалежне видання, в обширній редакційній статті «Петлюра», сягаючи до історичних аргументів, доводила, що незважаючи на поки що малу імовірність польсько-української угоди «*вона не може бути для Польщі несимпатичною. Факт, що українська ідея навіть у формі старої козаччини може стати bastionом супроти Москви... Немає сумніву, що нинішня Польща схильна подати Україні руку помочі. У такому разі ми не лише відсунемо bastion супроти Росії до Дніпра, але й отримаємо охорону Червенської землі*»⁹.

Жваво цікавлячись перебігом українсько-більшовицької боротьби місцева польська преса чітко окреслювала ставлення стосовно двох державних утворень на території Наддніпрянщини – УНР під проводом С. Петлюри та радянської України на чолі з Х. Раковським. Першу вважали «справжньою» Україною, другу – московською креатурою. В інтересах Польщі підтримати першу. Боротьба між ними асоціювалася із часами Руїни, коли Україна «хиталася» між Польщею і Москвою. Хоча це й завдало удару по Польщі, проте та від нього оправилася, а Україна потрапила під московський гніт. Тому, як і в XVII ст., перед Україною знову постало питання з ким бути.

Подаючи інформацію польського Генштабу про бойові дії на протибільшовицькому фронті, «Gazeta poranna» наголошувала на тому, що вперше оприлюднений офіційний документ говорить про співпрацю польських та українських військ «*тим самим стверджуючи, що українська ідея опинилась у колі діяльності польської ідеї, не як щось вороже, але дружнє Польщі і співдіюче з Польщею*»¹⁰. Відтак зв'язок із Польщею відроджує культурницькі впливи останньої на Україну і робить можливим ефективний опір російській експансії. Своєю чергою це створює умови для позитивного для Польщі вирішення східно-галицького питання, бо за інших сприятливих для себе обставин керівництво УНР не пішло б на територіальні поступки. Разом із тим, задля добра справи поляки мають врахувати негативний досвід політики шляхетської Речі Посполитої щодо України: не втручатися до релігійних, політичних відносин, дотримуватися демократичних засад у взаєминах із українцями.

⁷ «Płoskirów nasz!», *Słowo Polskie*, 1 stycznia, 1920.

⁸ W. M., «O politykę zewnętrzną», *Słowo Polskie*, 3 stycznia, 1920.

⁹ J. B., «Petlura», *Gazeta wieczorna*, 29 stycznia, 1920.

¹⁰ Ibidem, 2.

Подібні думки знайшли відгук на сторінках популярної формально позапартійної газети “Kurjer Lwowski”, яка доводила, що як нова більшовицька, так і біла “демократична” Росія становить однакову загрозу для Польщі.

“Російські ‘демократи’, на кшталт Савинкова і Чайковського (діячі демократичного крила антибільшовицьких організацій – В. Г.), – зазначала вона, – у своїй захланності різняться від Сазоновів (Сергій Сазонов – міністр закордонних справ у царському уряді та в урядах О. Колчака та А. Денікіна – В. Г.) лише ступенем хитрощів. Сазонов відверто говорить про загарбання, Савинков прикриває це ліберальною фальшию”¹¹.

Газета висміювала цих російських “патріотів” за те, що вони вимагали аби всі національності колишньої імперії билися за відродження Росії, *“тобто плели мотузку на власну шию”*¹². При нагоді редакція зробила закид і польським ендекам із Паризького комітету за те, що ті загравали із цими діячами і робили ставку на “велику Росію” й звинувачували *“лицарську Польщу у переговорах з авантюристом Петлюрою”*¹³.

Офіціоз львівського польського політикуму із соціалістичного табору газета “Dziennik Ludowy”, хоча й підтримувала федералістську концепцію Ю. Пілсудського й часто дискутувала із своїми опонентами з табору націонал-демократів щодо доцільності втручання Польщі у розв’язання українського питання, усе ж на початках дуже обережно оцінювала його перспективи, й виступала проти продовження війни. У публікаціях з грудня 1919 – січня 1920 р. мусувалась думка, яка вже порушувалась на шпальтах львівської преси – чи підтримка уряду УНР у його прагненні збройною силою відновити свою владу і завести лад на теренах Наддніпрянської України є під силу Польщі. Симптоматично, що газета опублікувала фрагменти інтерв’ю одного із провідних діячів Польської соціалістичної партії І. Дашинського.

“Тричі – зауважував він, – ми були свідками як чужинці приходили на Україну. 300 000 німців, 100 000 австрійців зайняли Україну. Проте змушені були ганебно тікати, наражаючись на те, що люdnість по дорозі їх винищить. Були більшовики – мусіли тікати. Французи ганебно покинули Одесу, залишивши 800 млн франків державного майна. Зараз ми маємо займати Україну. Горе нам, коли не усвідомимо науки минулого. Ми Польщі не спромоглись належно облаштувати, а йдемо облаштовувати Україну, з якою до цього часу ніхто не міг собі зарадити”¹⁴.

¹¹ “Sprawa pokoju z Rosją”, *Kurjer lwowski*, 14 lutego, 1920.

¹² “Paryzscy Rosjanie w Warszawie”, *Kurjer Lwowski*, 22 stycznia, 1920.

¹³ Ibidem.

¹⁴ “O polską politykę zagraniczną”, *Dziennik Ludowy*, 12 stycznia, 1920.

Здавалось би пропри гострі ідеологічні розбіжності з опонентами із ендецького табору, можна констатувати і про певні точки дотику між ними, особливо у питанні, що стосувалося перспектив збройного зіткнення з радянською Росією, а саме побоювання у потенційній поразці і її наслідках для Польщі. У цьому контексті редакція газети “Dziennik Ludowy” відкрила дискусію: чи діяльність уряду у справі досягнення миру є шкідливою для Польщі¹⁵. В опублікованій із цього приводу статті вона спростовувала аргументацію опонентів, що Польща повинна визволити порубіжні народи і створеним валом держав на своєму східному кордоні відгородитись від Росії. Хоча цей аргумент, на думку редакції, справді виглядає імпозантно проте, чи пощастить його реалізувати.

“Чи не наражаємо власної свободи, прагнучи обдарувати свободою інших?”, – запитує вона й застерігає, що роль визволителя може для Польщі фатально закінчитись адже при вирішенні проблеми війни чи миру “найважливішим є питання, що може статися з Польщею на випадок програної війни. І це питання мусить мати перед собою передусім той, хто хоче переконати суспільство у потребі продовження війни”¹⁶.

З активізацією українсько-польського переговорного процесу польська преса все більше цікавилась українським питанням. Підтвердженням тому стали публікації, які відзначалася доволі глибокими аналітичними міркуваннями дотичними даної теми й так чи інакше віддзеркалювали настрої польської громадськості Львова. Найгостріша полеміка велася між соціалістами й націонал-демократами. Перші, після деяких вагань, зайняли прихильне становище у питанні участі Польщі у відновлення УНР, другі – відверто вороже. Під впливом ще не загаслого польсько-українського збройного конфлікту за Східну Галичину у виграшнішій ситуації були націонал-демократи. Показовою у цьому є редакційна стаття Вацлава Мейбаума “До авантюри”, що опублікувало ендецьке “Słowo Polskie”¹⁷. Автор категорично виступав проти того, щоб Польща ангажувалась у створення української та білоруської республік як елементів східноєвропейської федерації, концепцію якої обстоювали соціалісти. Він доводив, що український національний рух (за винятком Галичини, де він має яскраве антипольське спрямування), й особливо білоруський, не користуються широкою підтримкою серед ширших верств населення. Тому, автор наголошував:

“щоб створити такі республіки Польща мусила б окупувати величезні терпени. Однак вона не має таких сил, тому не може повторити німецького експерименту. Відтак проведена у цьому напрямку акція була би авантюрою і загрожувала б нам поширенню російського хаосу й анархії на власну нашу землю, могла б спричинитися якщо не до знищення, то до втрати наших східних кресів”.

¹⁵ “Akcja za pokojem jest szkodliwa!”, *Dziennik Ludowy*, 16 lutego, 1920.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ W[acław] M[ejbaum], “Ku awanturze”, *Słowo Polskie*, 14 stycznia, 1920.

Звідси, робив висновок автор, східне питання потрібно вирішувати не військовими, а дипломатичними засобами, а саму ж концепцію соціалістів називає “федерально-імперіалістичною” й шкідливою для польських національних інтересів¹⁸. Цю ж думку обстоює у статті “Похід на Москву” Владислав Кухарський. Він із сарказмом пише про прихильників федералістської концепції, котрі вбили собі в голову перспективи розгрому більшовицьких орд і впорядкування колишньої Російської імперії. Відтиснення Росії до етнографічних меж і створення на її окраїнах держав, пов’язаних федеративними узами із Польщею, на переконання автора, є усього лише гарними снами, які рідко збуваються, а до того ще й важкі для втілення і винятково небезпечні. Для підтвердження цієї тези він звертається до історичних паралелей, зокрема, походу польського королевича Владислава на Москву у XVII ст., походу Наполеона 1812 р., а в новітні часи кайзера Вільгельма II, який нав’язав Росії Брестський мир у 1918 р. і зайняв Київ. Автор застерігає, що перемогти чи знищити Москву не є для польського війська справою поза межами можливого, але повернутися з Москви переможцем не пощастило ще нікому. Він звертає увагу на те, що розв’язавши війну з Росією, Польща б наразилася на вороже ставлення до себе союзників по Антанті, а поразка Червоної армії не означала б розгрому самого більшовизму і попереджує, що розгром Москви міг би викликати пробудження російського націоналізму і його згуртування навіть під червоним прапором, позаяк такі метаморфози вже мали місце у минулому¹⁹. Разом із загрозою від німецького імперіалізму із заходу Польща опинилася би перед загрозою катастрофи.

Попри сильні антиукраїнські настрої, що панували у польському суспільстві Східної Галичини, ідеї націонал-демократів у його середовищі не були домінуючими у принциповому питанні – визнанні за Україною права на державну незалежність. У місцевій польській громадській думці користувалася популярністю федералістська концепція Ю. Пілсудського, було усвідомлення користі для Польщі мати союзну Українську державу на Наддніпрянщині, в цілому прихильне ставлення до спроб С. Петлюри при польській допомозі реставрувати УНР.

“Українська справа, – писала у редакційній статті газета “Kurjer Lwowski”, – є найважливішим пунктом польської політики щодо Росії. Ми неодноразово наголошували, що лише визволення всіх неросійських народів колишньої царської імперії може дати Польській державі реальну гарантію перед черговою хвилею великоруського імперіалізму, якого у найближчій чи віддаленій перспективі треба сподіватися. Прибалтійські країни, Литва чи Білорусь, є частиною цієї гарантії, але принаймні не найбільшою. Головний тягар спадає на південь, на Україну, незалежність і стабілізація якої мають

¹⁸ W[acław] M.[ejbaum], “Ku awanturze”, *Słowo Polskie*, 14 stycznia, 1920.

¹⁹ Władysław Kucharski, “Wyprawa na Moskwę”, *Słowo Polskie*, 18 luty, 1920.

стати головним завданням, яке мусить вирішити Польська держава на сході. Без України повернення Росії до розмірів грізної імперії є неможливим”²⁰.

Із наближенням до укладення польсько-українського договору набагато прихильнішими до нього ставали публікації офіціозу львівських соціалістів газети “Dziennik Ludowy”. Він активно став пропагувати “федеративну концепцію” Ю. Пілсудського. При цьому, наголошував на тому, що найскладнішим і найвідповідальнішим її елементом є українське питання, оскільки незалежна Україна, “будучи коморою Росії, зараз відтинає її єдиний на сьогодні (після утворення Латвії та Естонії) доступ до моря”²¹. Із цього неоднозначно випливало, що Польщі неминуче доведеться піти на збройний конфлікт з Росією.

“Польща важиться на серйозну справу, а ще більше небезпеку. Справа незалежності України буде найважчою для Росії мировою умовою з Польщею, а польський пролетаріат серйозно побоюється чи ця умова не продовжить війну”²².

Разом із тим низка газетних публікацій була присвячена спробам з’ясувати потенційні можливості державотворчих елементів в Україні, на співпрацю з якими розраховували у Варшаві. Це питання було важливим, оскільки могло викликати спротив з боку Франції, яка підтримувала концепцію відновлення єдиної не більшовицької Росії і приєднання до неї України. Вони доволі об’єктивно зважували українські і польські можливості, проводили ідею польського протекціонізму у вирішенні українського питання. Найчастіше польська періодика, незалежно від своїх політичних симпатій, порушувала питання державотворчого потенціалу українців Наддніпрянщини. Доказом того є аналітичні матеріали, що публікували львівські польські періодичні видання. Так, газета “Kurjer Lwowski” у редакційній статті, яку можна вважати за програмну, зазначала:

“У сучасній грі війни і миру ставкою є незалежність України, яка придбає стільки і буде тим, що виторгує для неї польський уряд. Це мають розуміти українські політики і ретельно розважити над тим, до яких меж можна торгуватися з польською стороною, яка розігрує цю ставку”²³.

Своєрідно трактує газета й питання консолідації українського національного руху на Наддніпрянщині, вказуючи, що найслабшим його місцем є “нескрystalізованість поняття державності України” й “розлогість території, до якої українські елементи висувають претензії”²⁴. Звичайно,

²⁰ “Pokój z Rosją a kwestia ukraińska”, *Kurjer Lwowski*, 1 kwietnia, 1920.

²¹ “Pokój z Rosją a problem ukraiński”, *Dziennik Ludowy*, 9 kwietnia, 1920.

²² Ibidem.

²³ “Pokój z Rosją a kwestia ukraińska”, *Kurjer Lwowski*, 1 kwietnia, 1920.

²⁴ Ibidem.

тут йшлося про принципове заперечення польською стороною стратегічної мети українських політиків – добитися соборності українських етнічних земель у єдиній державі, а не якісь необґрунтовані територіальні претензії. Підтримуючи ідею польсько-українського зближення, позитивно чи нейтрально налаштовані до укладення українсько-польського порозуміння газети намагалися по можливості менше вплітати у цей контекст проблему Східної Галичини. Доволі популярною була думка, що Польща повинна створити на Правобережній Україні “український П’ємонт”, нейтралізувати галицьких українців й тим забезпечити приналежність Східної Галичини до Польщі²⁵.

Такого погляду не поділяло “Słowo Polskie”. З цього приводу газета опублікувала статтю під промовистою назвою “Чужа держава”. Її автор Владислав Кухарський критикував політиків, котрі плекали ілюзію, що ціною допомоги у створенні Української держави над Дніпром отримають в її іпостасі надійного союзника і, що в такий спосіб Польща доб’ється гарантій на володіння Львовом і Східною Галичиною, більше того відгородиться від Росії, супроти якої Україна муситиме постійно тримати фронт. Автор допускає можливість реалізації польсько-українського союзу, але запитує: “Що з нього Польща матиме?”. Й тут же дає відповідь:

*“Хіба лише те, що коли сама потребує зосередження усієї своєї енергії для створення міцної державної будівлі серед тисяч перешкод і небезпек, змушена буде витратити зусилля на будівництво української держави, що муситиме цьому штучному утворенню, котре не має ані сил, ані умов для самостійного життя висилати людей і гроші на створення адміністрації, що буде змушена організовувати для нього військо і власною армією боронити перед Росією, яка від плодючих й багатих на мінерали територій ніколи не відмовиться”*²⁶.

Автор допускає, що, якщо при польській допомозі Україна утвердиться, то ймовірно почне висувати свої претензії до Львова і Східної Малопольщі. Щоправда Україна, на його думку, гіпотетично може стати “вірною і сердечною приятелькою Польщі”, коли назавжди відмовиться від Східної Галичини й ніколи не приєднається до Росії супроти Польщі²⁷.

На відміну від своїх політичних опонентів прихильний до УНР “Dziennik Ludowy” став розмішувати на своїх шпальтах зведення польського Генерального штабу про спільні бойові дії українських і польських військ проти більшовиків і про рішучість уряду та сеймової комісії приступити до реалізації своєї східної політики. Тим самим він намагався подібними прикладами проілюструвати реальний ґрунт для розгортання українсько-польської військової співпраці, переконати польську громадськість в існуванні українського союзника. Очевидно,

²⁵ “Pokój z Rosją a kwestia ukraińska”, *Kurjer Lwowski*, 2 kwietnia, 1920.

²⁶ W.[ładysław] K.[ucharski], “Obce państwo”, *Słowo Polskie*, 27 marca, 1920.

²⁷ Ibidem, 2–3.

що редакція газети не могла стояти осторонь полеміки у справі відновлення УНР між українськими галицькими та наддніпрянськими політиками. Як відомо, перші категорично відкидали будь-які домовленості, які виключали б із загальноукраїнського контексту проблему Східної Галичини, а саме цього добивався практично увесь польський політиком. Критикуючи позицію друкованого органу українських галицьких соціал-демократів газети “Вперед” за бойкот галицькими українцями “великої України”, “Dziennik Ludowy” закидав їм ігнорування інтересами *“тамтої справжньої великої України, бо вони вірять лише у свою по Сян сягаючу західну республіку”*²⁸. Отож, у питанні приналежності Східної Галичини до Польщі соціалісти, як увесь польський політиком загалом, дотримувались єдиного погляду, відрізняючись хіба тим, що допускали певні поступки у сфері національно-культурної політики.

Варшавська угода між УНР та Польщею від 21 квітня 1920 р. викликала гостру полеміку і розкол у середовищі української громадськості. Особливо боляче її пережили галицькі українці, вважаючи себе зрадженими керівництвом УНР, котре, на їхнє переконання, розтоптало ідею соборності. Саме весною 1920 р. уряд диктатора Є. Петрушевича повернувся до своєї попередньої офіційної назви – уряду ЗУНР (а не ЗО УНР), що свідчило про його остаточну зневіру у можливості разом із наддніпрянцями добиватися відновлення соборної національної державності. Ілюстрацією непримиренного ставлення зунрівської еліти до керівництва УНР можуть послужити матеріали, які надрукував “Український прапор” – офіціоз уряду ЗУНР у Відні. Договір 21 квітня 1920 р. він розцінив як “ніж в серце” соборній Українській державі. Усю вину за цю катастрофу Є. Петрушевич і його оточення поклали на соціал-демократів, бо вони

*“загарбали в свої руки уряд УНР, своєю бездарністю занепастили армію, своїми хитаннями між більшовизмом і Антантою вели не політику – тільки якусь дитвацьку забаву, ...довели до розвалу Українську державу, що вже існувала, ... в Галичину вносили розкладові кличі, вони в кінці по катастрофі подалися до Польщі і потягли за собою Петлюру, людину на чолі якої могла засіяти зоря найбільшого героя Нової України”*²⁹.

Констатуючи факт ворожого ставлення галицьких українців до Варшавського договору, публікації польської львівської преси часто порушували й таку важливу для загальноукраїнської справи проблему, як співвідношення всеукраїнських, загальнонаціональних і регіональних галицьких інтересів у контексті боротьби за українську державність. Симптоматичною з цієї точки зору є редакційна стаття газети “Kurjer Lwowski” під промовистим заголовком “Історична спроба”.

²⁸ “Pokój z Rosją a problem ukraiński”, *Dziennik Ludowy*, 9 kwietnia, 1920.

²⁹ “Ніж в серце”, *Український прапор*, 8 травня, 1920.

“В українській політичній думці, – наголошувалось у ній, – панує хаос та невизначеність, з одного боку, і вип’ячування вузької провінційної ненависті, з другого. Для значного відламу галицьких українців надання виходу парі ненависті до поляків є важливішим від забезпечення Україні державного існування і порятунку національної ідеї супроти остаточного погрому... Український народ стоїть перед вирішенням найважливішого у своїй історії питання вибору – що переможе: ідея існування держави чи провінційна ненависть”³⁰.

Ще гострішою в оцінках взаємин між галицькими й наддніпрянськими українцями для долі української державності була інша редакційна стаття тієї ж газети “Історія не чекає”, у якій мовилося, що бойкот галицькими українцями незалежної України (УНР – В. Г.) є видовищем, “гідним вузького галицького партикуляриста, котрий поза своїм подвір’ям нічого іншого не бачить. Замість з цілою енергією приступити до будівництва власної держави ...українці протестують проти факту проголошення незалежності України”. У той же час газета зазначає, що “зараз нелегко досягти порозуміння між українцями і поляками, бо поміж ними стало надто багато ненависті, крові і страждань”³¹. Свідченням останнього були, зокрема, відгуки польської преси на віче, яке зібралося у Львові 5 травня у залі товариства “Сокил” на заклик націонал-демократів, під час якого виступив один із її чільних діячів Станіслав Грабський. У годинній промові він намагався обґрунтувати своє бачення польської східної політики, гостро засуджував ідею створення Української держави як такої, союз із С. Петлюрою, “який по черзі зрадив англійців, французів і німців, а зараз на нас випробовує свою підступну систему”³². Промовець порушив також питання місця та ролі Східної Галичини у контексті можливих наслідків Варшавської угоди.

“Найважчим завданням польської політики, – наголошував він, – буде справа Східної Галичини. Якщо ми не зуміємо заволодіти довір’ям малопольського населення перед нами постане небезпека втрати Малопольщі, а створення незалежної України означатиме наражати себе на шкідливу агітацію власне серед населення. Про те чи має бути Україна мусить вирішити сумління польського народу”³³.

Кореспондент газети “Kurjer Lwowski”, який побував на зібранні, критикував С. Грабського за те, що його промова була сповнена “філобільшовизму”, й позбавлена логіки³⁴.

³⁰ “Historyczna próba”, *Kurjer Lwowski*, 10 maja, 1920.

³¹ “Historia nie czeka! Przestroga dla Ukraińców”, *Kurjer lwowski*, 14 maja, 1920.

³² Донесення дирекції поліції у м. Львові, 1920 р., Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 146, оп. 8, спр. 3839, арк.4.

³³ Там само.

³⁴ *Kurjer Lwowski*, 7 maja, 1920.

До полеміки долучилася й „Gazeta poranna”. Галицьких українських політиків вона ототожнювала з польськими ендеками, котрі *“вимагають, аби Польща викреслила із своєї програми будівництва України над Дніпром і знову будь-якою ціною врегулювала з Росією майбутнє України-Русі”*³⁵.

*“На наш погляд, – продовжує газета, – було б це сумне майбутнє, яке не мало б корисних наслідків для Польщі, а для України стало б катастрофою”*³⁶.

Цікавим є факт, що дискусії над майбутнім українсько-польським договором газети вели набагато раніше до його офіційного оприлюднення. При цьому вони часто черпали інформацію з неофіційних джерел, газетних інтерв'ю українських політиків й особливо української галицької преси. Так, „Dziennik Ludowy” постійно моніторив інформацію про українсько-польські переговори на основі матеріалів газети “Вперед”, що була органом УСДП, і в меншій мірі офіціозу еміграційного уряду ЗУНР – “Українського прапора”. Найбільші заперечення з боку редакції викликала головна теза, яку вони обстоювали – створення незалежної Української держави, що об'єднувала б усі етнічні українські землі. “Dziennik Ludowy” адекватно оцінюючи тогочасну ситуацію України не без підстав вказував, що це максималістське гасло *“є проблемою, яку можна розв'язати на сторінках газети, але котрої не можна так легко вирішити в реальності”*³⁷. Він критикував українських галицьких політиків за те, що ті *“не хочуть федерації з Польщею і тим самим відкидають її допомогу у будівництві своєї держави”*, а також вказував, що польська сторона повинна отримати за це якісь дивіденди *“адже не можна вимагати, щоб Польща кривавилася безкорисливо винятково для їхніх цілей”*³⁸. Газета давала зрозуміти, що свій план противники угоди можуть втілити хіба що під крилом радянської Росії через те *“видається вони воліють сплинути у панросійське море у формі автономної української провінції, ніж становити незалежну державну одиницю в оперті на Польщу. Або все – або нічого – є спрямовуючим гаслом українських політиків Галичини. Але чи є ця політика здорова і реальна, треба сумніватись”*, – підсумовує редакція газети³⁹. Перше коротке офіційне повідомлення про підписання польсько-українського договору ця газета подала 25 квітня, тобто на третій день після його укладення і на другий після підписання військової конвенції між УНР та Польщею, що була його інтегральною частиною. Перший ґрунтовніший аналіз договору та його потенційних наслідків “Dziennik Ludowy” подав через кілька днів – 29 квітня. У поміщеній з цього приводу редакційній статті договір оцінено як “акт величезної ваги” і *“якщо буде*

³⁵ Gazeta wieczorna, 7 maja, 1920.

³⁶ Ibidem.

³⁷ “Uгода rządu polskiego z Petlurą”, Dziennik Ludowy, 9 kwietnia, 1920.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

тривалим стане історичною пам'яткою у житті Східної Європи”⁴⁰. Разом із тим у статті вказувалось на небезпечні наслідки, які матиме для Польщі підписання договору з УНР і визнання її державної незалежності. Однозначно – це продовження війни з Росією, якої не хоче польське суспільство. Газета вказувала на ще один суттєвий момент, що міг загрожувати реалізації українсько-польського договору – прагнення польських землевласників повернутись до своїх маєтків в Україні, з яких їх вигнали у роки революції селяни, відібрати їх у них і тим самим розв'язати соціальну боротьбу, яка знищить навіть ідеально сприйняту місію польського жовніра, що вирушив на схід у визвольному поході “і затопить її у крові та пожежі”⁴¹. Відтак пропонувалось, аби цього уникнули українські терени, які вже зайняли польські війська, замкнути для такої “реєміграції”⁴². На кінець поважною загрозою для реалізації Варшавського договору названо різко негативне ставлення до неї галицьких українських політиків, а саме вони за визнанням польської сторони були найпридатнішим державотворчими елементом.

Якщо “Dziennik Ludowy” прихильно ставився до підписання Варшавського договору і формував у середовищі польської громадськості Львова позитивний образ України та її прагнення до державної незалежності, обстоюючи звісно при цьому польські національні інтереси, то його опонент “Słowo Polskie” докладало чимало зусиль для дискредитації польсько-української угоди й особливо українського партнера. Самі переговори газета називала “українсько-польським фліртом”, подавала чимало неправдивої інформації про нібито перехід українських військ на сторону більшовиків, пробільшовицькі настрої уряду УНР та його контакти з українським радянським урядом Х. Раковського. Перше напівофіційне повідомлення про підписання польсько-українського договору газета подала уже 24 квітня. Така оперативність пояснювалась тим, що її редакція мала добре розвинуту сітку власних кореспондентів, які через телефонний зв'язок на живо інформували про події. Отож газета коротко повідомляла, що підписана польсько-українська умова, що визначає кордон по лінії річок Збруча – Стиру й оцінювала її як значні поступки українцям, попереджала, що ймовірно поляки підуть на даліші поступки⁴³. Офіційне повідомлення “Польський уряд визнає Україну” з'явилося на першій шпальті газети 28 квітня. Наступні числа газети містили оцінки і коментарі Варшавського договору 21 квітня 1920 р. Оскільки договір відбувся і означав визнання суб'єктності України як держави з боку Польщі, газета брала це до відома і вже не так безапеляційно заперечувала права на її існування, однак й надалі стверджувала, що до цього “Україна повинна дозріти”, що населення має низьку самосвідомість “аби в обличчі загрози перед

⁴⁰ “Uznanie niepodległości Ukrainy”, *Dziennik Ludowy*, 29 kwietnia 1920.

⁴¹ Ibidem.

⁴² “Wobec ofensywy na Kijów”, *Dziennik Ludowy*, 5 maja, 1920.

⁴³ “Polsko-ukraińska umowa”, *Słowo Polskie*, 24 kwietnia, 1920.

Росією опертись на Польщу”. У статті “До чого веде буферна політика» стверджувалось, що Україна зрозуміє вигоду союзу з Польщею тільки тоді, коли пройде довший етап боротьби за національні права, і коли до боротьби проти пануючих тут російських впливів будуть втягнуті широкі верстви населення. Лише після того Україна може шукати опертя в Польщі

“як силі котра не загрожує для неї колонізацією. Сьогодні ж користь, що випливає з польсько-українського порозуміння може збагнути всього горстка інтелігенції, а не усвідомлений національно народ”⁴⁴.

Потрібно визнати, що автор почасти мав рацію, коли стверджував про негативний вплив на українські державотворчі процеси на Наддніпрянській Україні століттями веденої царизмом політики русифікації, але з іншого боку не пояснював причин настороженості українців, якщо й не ворожого ставлення до польських впливів. “Słowo Polskie” негативно сприймало перспективу збройного зіткнення з Росією, що стало наслідком Варшавського договору і надалі обстоювало постулат, що в польських інтересах є досягнення порозуміння з Росією коштом України, бо у протилежному разі Польща матиме в її образі ворога на сході, а на заході Росія неминуче підтримуватиме Німеччину в її антипольських зазіханнях. Полемізуючи з ним із цього приводу, “Dziennik Ludowy” зауважував: “Нині українська проблема стоїть перед розв’язанням і то коштом Росії, чого не може пережити ендеція”⁴⁵. Критикувало “Słowo Polskie” і територіальні межі Польщі на сході визначені договором, вважаючи їх зреченням польських “історичних прав до кордонів 1772 р.”⁴⁶ і що “оборонна війна, яку вела Польща “перетворилась у наступальну в інтересах нашого “союзника”, а польський солдат тепер став окупантом тих земель, яких зрікся польський уряд на користь петлюрівської України”⁴⁷.

Урешті газета піддавала сумніву легітимність укладення польсько-українського договору, а саме чи мав право Начальник держави Ю. Пілсудський без розгляду на сеймових комісіях закордонних і військових справ його укласти⁴⁸.

Події на фронті, що розгорталися після підписання Варшавського договору, поразки російських більшовицьких військ та наступ польсько-українських союзних армій вглиб України львівська польська преса сприймала позитивно. Особливо охопила її ейфорія після здобуття ними Києва 6 травня 1920 р.

⁴⁴ L. Z., “Do czego prowadzi polityka buforowa”, *Słowo Polskie*, 29 kwietnia, 1920.

⁴⁵ “Wobec ofensywy na Kijów”, *Dziennik Ludowy*, 5 maja, 1920.

⁴⁶ Йдеться про положення договору, згідно якого Польща, залишивши за собою Східну Галичину, Західну Волинь, Холмщину і Підляшшя, визнавала за УНР землі на схід від них, аж до кордонів Речі Посполитої 1772 р.

⁴⁷ W.[aław] M.[ejbaun], “W chwili orężnych tryumfów”, *Słowo Polskie*, 30 kwietnia, 1920.

⁴⁸ “Nasza polityka wschodnia w komisji sejmowej”, *Słowo Polskie*, 3 maja, 1920.

Публікації цього часу, особливо “Gazety Lwowskiej” подекуди нагадували римейки творів про часи козаччини XVII ст. Газета намагалась провести історичні паралелі між сьогоденням і давно минулими подіями. При цьому на перше місце висувалися позитивні аспекти польсько-української співпраці, зокрема, спільної боротьби проти турецько-татарської експансії. Навіть ендецьке “Siowo Polskie” на короткий час пом’ящило тон своїх публікацій і не вдавалось до жорстких антиукраїнських випадів. У панегірику присвяченому взяттю Києва зазначалось, що польські прапори, які замайоріли на Хрещатику *“проголосили змордованому більшовицькими бандами населенню наддніпрянського міста гасла свободи і братерської допомоги... населення Києва бачить нашу силу і, нав’язуючи до традицій давніх часів, простягає до Польщі свої долони, просить про допомогу й опіку”*⁴⁹, що без різниці національностей влаштувало польським військам ентузіастичну зустріч.⁵⁰

Розглядаючи питання участі Польщі у державотворчих процесах у Наддніпрянській Україні, польська преса Львова цікавилася й таким аспектом, як підтримка наддніпрянськими українцями польсько-українського союзу, наявності у тамтешніх українців достатніх для цього інтелектуальних сил. Вона схилилась до думки, що найслабшою стороною усього українського походу був власне брак його сильної і реальної підтримки на місцях⁵¹. У статтях зверталась увага на те, що для широкомасштабного державного будівництва українцям бракувало інтелігенції. Треба визнати, що попри свою антиукраїнську спрямованість “Siowo Polskie” підмітило факт, що значна частина інтелігенції в Україні зрусифікована і не сприймала української державності, що без сумніву перешкоджало її утвердженню.⁵² У зв’язку з тим, часто дискутувалося питання про роль польського інтелектуального потенціалу в українському державотворенні у Наддніпрянщині. Останнє тлумачилося двояко: по-перше, як зовнішня допомога Польської держави УНР і, по-друге, як участь польських культурницьких елементів Правобережної України у ньому⁵³. Те, й інше, мало працювати на користь польських інтересів⁵⁴. До прикладу, “Gazeta poranna”, тріумфально повідомляючи читачів про успішне здобуття Києва польськими військами торкалася перспектив українсько-польських взаємин, при цьому оцінювала їх з прагматичної точки зору:

“З українцями нас поєднала оборона перед більшовиками... Вважаємо, що Петлюра добре прислужився Україні, до цього часу увільнивши значну її частину від Москви й уможлививши таким чином існування української державності.

⁴⁹ “Po wzięciu Kijowa”, *Słowo Polskie*, 11 maja, 1920.

⁵⁰ H. Wierzyński, “Z oswobodzonego Kijowa”, *Słowo Polskie*, 19 maja, 1920.

⁵¹ “Wobec ofensywy na Kijów”, *Dziennik Ludowy*, 5 maja, 1920.

⁵² “Bajka o ukraińskim kozaku (od własnego korespondenta)”, *Słowo Polskie*, 12 maja, 1920.

⁵³ “Nastroje ukraińskie”, *Gazeta Lwowska*, 19 czerwca, 1920.

⁵⁴ “Na Ukrainie Petlurowskiej”, *Kurjer Lwowski*, 25 października, 1920.

Зрозуміло, що отаман Петлюра не отримав допомоги від Польщі задарма, без взаємних зобов'язань. В іншому випадку ми б мали авантюру з польського боку”⁵⁵.

Редакційна стаття тієї ж газети формулювала цілком нове бачення польсько-українських взаємин у перспективі:

“Якщо Польща спряглася з українцями, то робить це не для того, що має бажання панувати знову над Україною, але тому, що дійшла до переконання, що її власний життєвий державний інтерес потребує Української держави без огляду на те чи буде з нею у згоді чи не в згоді”⁵⁶.

До речі, у наказі Головного командування польських військ від 8 травня 1920 р. рекомендувалося довести до відома місцевої польської людності аби вона чітко усвідомила, що *“коли хоче уникнути нового більшовицького нападу, що може статися після виводу звідси польських військ, має щиро і за для власних інтересів віддати свої сили для створення української державності та війська, котрі в стані охоронити край від повернення комуністичної орди”⁵⁷.*

Заклик, проте, не знайшов належного відгуку: польська інтелігенція Наддніпрянщини сумнівалася у стабільності Української держави, а серед селянства уже в травні 1920 р. спостерігалася тенденція емігрувати на захід⁵⁸.

Пік зацікавлення українсько-польським співробітництвом припадає на період травня – першу половину червня 1920 р., тобто час найбільших успіхів на антибільшовицькому фронті. Польська преса Львова попри різноманіття своїх політичних симпатій в захваті коментувала переможні реляції з польсько-українсько-більшовицького фронту. Незважаючи на це, у газетних статтях, навіть тих видань, що безоглядно підтримувало політику Ю. Пілсудського пробивались сумніви у тому, чи польські війська спроможні контролювати неозорі простори Наддніпрянської України. Відтак у середовищі польської громадськості поступово утверджувалася думка, що українці самі мають навести лад у власній хаті. Що ж до ролі у цьому Польщі, то визнавши УНР, вона *“переступила Рубікон, і маючи до вибору поміж Росією великою, в старих кордонах і незалежною Україною обрала останню концепцію”⁵⁹.* У той же час серед прихильників Варшавського договору усе помічались сумніви щодо набутого українського союзника. Часто поставали питання: *“Чи Петлюра поведе за собою весь народ, чи Україна сприйме політику своїх проводирів?”⁶⁰.* Польська преса

⁵⁵ “O zasadzie współdziałania Polski z Ukrainą”, *Gazeta poranna*, 9 maja, 1920.

⁵⁶ Ibidem, 1–2.

⁵⁷ Karol Grünberg, Bolesław Sprengiel, *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X-XX wieku*. (Warszawa: Książka i wiedza, 2005), 274–275.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ T. Lubaczewski, “Śladem zwycięskiej armii”, *Kurjer Lwowski*, 7 maja, 1920.

⁶⁰ Ibidem.

хоча гостро поборювала прагнення галицьких українців у їх прагненні до продовження боротьби за відновлення ЗУНР, проте змушена була визнати, що саме у їх середовищі є необхідні кадри для державотворчих процесів у Наддніпрянській Україні. Вона не мала ілюзій, що українські галицькі політики *“як націонал-демократи, так і соціалісти не підтримають за винятком окремих одиниць Польщі тому, що не визнають України без Східної Галичини”*⁶¹. Польська сторона намагалася протиставити ідею здобуття українцями незалежності ідеї соборності, оцінюючи наддніпрянських діячів як мужів широкого державницького формату, критикувала українських галицьких політиків за провінційність. Так, газета *“Kurjer lwowski”* звинувачувала останніх у тому, що для них ненависть до поляків є важливішою *“від забезпечення Україні державного існування і порятунку національної ідеї супроти остаточного погрому”, а “кидання в обійми Росії через ненависть до поляків не лише веде до знищення державницьких сподівань, але й загрожує національній відрубності. Відірваність наддніпрянських українців щодо росіян є набагато слабшою за ту, яка є у галицьких українців супроти поляків... Український народ, – р езюмувала вона, – стоїть перед розв’язанням найважливішого у своїй історії питання: існування держави, чи провінційна ненависть, можливість творчої праці у широких масштабах, чи політика заперечення”*⁶².

Хоча у більшості статей, які публікувала львівська польська преса яскраво простежувалися протекціоністські настрої стосовно участі Польщі у відновленні УНР, проте відчувалося й прагнення критичного осмислення аналогічної ролі, яку у 1918 р. намагалися відіграти німецькі й австрійські війська. Насамперед йшлося про те, щоб не допустити аби польську владу на звільнених від більшовиків територіях репрезентували польські землевласники, котрі ототожнювали б власні приватні інтереси з державними. Очевидно інформація про те, що українські селяни стали донищувати уцілілі залишки польських маєтків, побоюючись повернення їх власників, доходила й до Галичини. Найгостріше на подібні вчинки реагував орган львівських соціалістів *“Dziennik Ludowy”*, який з цього приводу писав:

*“Як нам доносять, уже за наступаючими вперед військами потяглися на Україну тамтешні зубри, виполошені звідам революційним переворотом. Ідуть туди аби за допомогою польського жовніра відібрати поділені уже між селянами маєтки і в такий спосіб розв’язати аграрне питання”*⁶³.

⁶¹ T. Lubaczewski, “Śladem zwycięskiej armii”, *Kurjer Lwowski*, 7 maja, 1920, 2.

⁶² “Historyczna próba”, *Kurjer Lwowski*, 10 maja, 1920.

⁶³ “Wobec ofenzywy na Kijów”, *Dziennik Ludowy*, 5 maja, 1920.

Як слушно зауважує Б. Гудь *“подібна ситуація була виразно на руку третій стороні, яка в черговий раз уміло реалізувала засади політики divide et impera”*⁶⁴. Треба наголосити, що це знайшло відображення у польській пресі, яка поділяла побоювання, що подібна нерозважлива політика на теренах охоплених військовими діями може мати згубні наслідки і *“буде катастрофою для нашої і української політики”*⁶⁵. З іншого боку львівська преса, насамперед прихильна урядовим колам, бувало малювала ідилічні картини про взаємини польського війська і українського населення, що не відповідало дійсності⁶⁶.

Оволодіння Києвом і відновлення УНР ставило на порядок денний питання щодо перспектив подальших воєнних операцій або ж початку мирних переговорів з радянською Росією. Польська преса Львова однозначно висловлювалась за припинення війни і початок мирних переговорів.

*“Здобуття Києва є вінцем розпочатої справи, – писав “Dziennik Ludowy”. – Те до чого зобов’язувався польський уряд у договорі з Україною є близьке до остаточного виконання”*⁶⁷.

Редакція газети помилково вважала, що відновлення державності України позбавляє радянську Росію аргументу, який давав би їй моральне право до нападу на неї бо *“вона тим самим брутально розтоптала б право самовизначення народів, яке щоправда ніколи щиро не проголошувала”*⁶⁸. Також ілюзією було її заспокоююче твердження про те, що *“Росія відкинута мечем відійшла далеко від наших кордонів, її імперіалізм вже нам не загрожує”*⁶⁹. Натомість ендецьке *“Słowo Polskie”* у редакційній статті гостро критикувало уряд за те, що той *“проводить політику в угоду якомусь імперіалістичному федералізму і пухатого цезаризму”*, вказує на шкідливість союзу Польщі із незалежною Україною, що формальне зречення Петлюри прав до Східної Галичини, Волині, Холмщини і Підляшшя, навпаки ставить під сумнів права на них Польщі, що війна з Росією, яку затіяв уряд є авантюрою, котра невідомо коли скінчиться, бо та ніколи не погодиться із втратою України. Газета бідкалася, що така політика уряду, загрожує вже досягнутим здобуткам, полегшує українську ірреденту в Східній Галичині і, що *“при відповідних міжнародних договорах на сцену виходить інший, значно небезпечніший від Росії кандидат для володіння цими землями”* (тобто українці – В. Г.)⁷⁰. Критикуючи політику

⁶⁴ Богдан Гудь, *Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX – першої половини XX століття*. (Львів: Видавництво НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, НАН України, 2006), 285.

⁶⁵ *“Historyczna próba”*, *Kurjer Lwowski*, 10 maja, 1920.

⁶⁶ *“Listy z Kijowa”*, *Gazeta poranna*, 21 maja, 1920.

⁶⁷ *“Zdobycie Kijowa a pokój”*, *Dziennik Ludowy*, 12 maja, 1920.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ *“Do zgody!”*, *Słowo Polskie*, 9 maja, 1920.

уряду, газета проте вихваляє успіхи польської армії, яка на її гадку бодай пом'якшить допущені ним помилки.

Контрнаступ червоних військ наприкінці травня 1920 р., захоплення ними 12 червня 1920 р. Києва і відступ польсько-українських військ із Наддніпрянської України також знайшов жвавий відгук у польській пресі Львова. Остання стала відтепер набагато більше цікавитися долею власної держави, та й самого міста, над якими нависла загроза розгрому і російсько-більшовицького поневолення⁷¹. Найбільше зловтішалися націонал-демократи, відображенням чого стали публікації газети “Słowo Polskie”. Саме у цей критичний для польського і українського уряду час вони виявили усе своє єство щодо концепції Варшавського договору. Ілюстрацією цього є поміщена на першій сторінці газети стаття під промовистою назвою “Експеримент”. Її автор – А. Люти, не лише звинувачував українців у неприхильності до концепції польсько-української федерації, що зрештою значною мірою було правдою, але й накидався на них за те, що ті мовляв не були ніколи здатними до державотворення, а мали лише козаччину, що зводилася до соціального руху, яким маніпулювала Польща, Росія чи Туреччина. Очевидно, що останній закид не мав під собою підстав позаяк українська козаччина власне і створила державу, котра, попри екстремальні геополітичні умови, ефективно боронила своє існування. Варшавський договір, що мав на меті розбудити в українців державницькі прагнення, за словами цього ж автора, був від початку невдалим експериментом, оскільки не мав шансів для успіху, бо люди, котрі *“на бурхливій глибини цього експерименту були кинуті не тільки плавати не вміють, але попросту уяви не мають про боротьбу зі стихією”*⁷². У статті дісталось С. Петлюрі та Ю. Пілсудському, якого автор, щоправда, не зазначаючи імені, саркастично обізвав “геніальним експериментатором”⁷³. У підсумку він формулює висновок, що невдалий експеримент з Петлюрою стане для Польщі “відлякуючою наукою і пересторогою, що експериментів без почуття відповідальності у політиці робити не можна”⁷⁴. У наступному числі газета в’їдливо зауважувала, що *“наша українська політика спричинилась до того, що перед тим в Росії ніхто не міг досягти – консолідує російські сили у єдиний табір проти Польщі”*⁷⁵.

⁷¹ *Dziennik*, 16 lipca, 1920: 5-іліло три автомобілі для вивозу сміття.ин автомобіль для поливання вулиць, закуплено дві пари коней, министерство охорони здо.

⁷² A. Luty, “Eksperyment”, *Słowo Polskie*, 3 czerwca, 1920.

⁷³ У розмові з кореспондентом британської газети «Дейлі Ньюз» Ротаєм Рейнольдсом, що відбулася 12 травня 1920 р. у Головному штабі польських військ в Житомирі Ю. Пілсудський, відповідаючи на запитання про свої політичні плани щодо українського питання сказав: “То є експеримент. Є два способи навчити людей плавати. Я волю спосіб кидати людей на глибину, змушуючи їх до плавання. Це власне те, що роблю з українцями”. Див.: *Słowo Polskie*, 13 czerwca, 1920.

⁷⁴ A. Luty, “Eksperyment”, *Słowo Polskie*, 3 czerwca, 1920.

⁷⁵ “W ciężkiej chwili”, *Słowo Polskie*, 15 czerwca, 1920.

Газета мала рацію оскільки у травні 1920 р. головою Особливої наради при головнокомандувачі збройними силами радянської Росії був призначений колишній популярний у військах царський генерал О. Брусилов. Він звернувся з відозвою до колишніх російських офіцерів виступити на захист своєї батьківщини⁷⁶. Що ж стосується прихильній договору пресі, то вона все більше переймалася ситуацією на фронті і організацією оборони Польщі від червоних військ, що було цілком зрозумілим. Лише “Dziennik Ludowy” опублікував невеличку замітку, яка спростовувала чутки буцімто після втрати Києва польсько-українськими військами міністерство закордонних справ розіслало лист до своїх дипломатичних агентств, інформуючи, що “українську програму ліквідовано”. Це повідомлення газета надрукувала під заголовком “Концепції української не ліквідовано”⁷⁷.

У липні 1920 р. Червона армія зайняла деякі повіти Східної Галичини. За іронією долі польські громадсько-політичні чинники зіштовхнулися із ситуацією подібною до тої, яку мало керівництво УНР – необхідність мобілізувати населення на відсіч ворогу. Для оборони Східної Галичини створювалася Добровольча армія. До Львова прибув відомий ще з листопадових боїв 1918 р. організатор польського заклоту Чеслав Мончинський, призначений командувачем “малопольських” відділів цієї армії. 27 липня тут створено Центральний допомоговий комітет для оборонців Східної Малопольщі, перетворений із початком серпня на Громадянський виконавчий комітет оборони держави у Львові. За даними польських дослідників до відділів Добровольчої армії у Східній Галичині зголосилося 13 440 добровольців⁷⁸. Як свідчать численні донесення повітових старост їх формування проходило далеко не гладко. На мобілізаційні заклики відгукнулася здебільшого інтелігенція. Так, городоцький староста скаржився, що

“незважаючи на те, що в повіті ще місяць тому розпочато вербункову акцію до Добровольчої армії окрім кільканадцяти студентів та інтелігентів ніхто не зголосився, а сільська і міська людність зайняла цілком байдуже становище”⁷⁹.

Аналогічним за змістом було повідомлення городенківського старости.

“Польська людність на селі, – повідомляв він, – є цілком апатичною і про ніщо знати не хоче. За даних умов практично не можливо створити повітовий комітет оборони держави. Добровольчий призов не дав якихось суттєвих результатів”⁸⁰.

⁷⁶ Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия, глав. ред. Семён Хромов (Москва: Советская энциклопедия, 1983), 76.

⁷⁷ “Konceptji ukraińskiej nie zlikwidowano”, *Dziennik Ludowy*, 24 sierpnia, 1920.

⁷⁸ Jan Szczepański, *Spółczesność Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*. (Warszawa: Pułtusk, 2000), 195–196.

⁷⁹ Донесення старостів про набір до польської армії 1920 р., 1920, ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 35, спр. 22, арк. 33.

⁸⁰ Там само, арк. 35 зв.

Коломийський староста інформував, що на заклик вступати добровольцями до армії не відгукнулися навіть мазурські осадники, на яких покладалися у цьому великі надії. Майже жоден мешканець із їхніх колоній добровільно не зголосився до війська, а після оголошення обов'язкової мобілізації усі чоловіки порозбігалися по навколишніх лісах і тільки каральні військові рейди дали змогу бодай частково відправити їх до місць pobору⁸¹. У сколівському старостві із 67 призовників прибуло 45. З цього приводу тутешній староста у звіті до намісництва зазначав:

“серед призовників, та їхніх батьків немає найменшого почуття розуміння ваги моменту. Майже всі стараються отримати рекламацію, а коли бачать, що то марна справа дезертирують з відділів і переховуються в лісах. Наскільки тут є низька національна свідомість свідчить і те, що... до найчастіших мотивів, якими керуються призовники, домагаючись звільнення з війська, є твердження, що вони тільки римо-католицького віросповідання, але не почувають себе приналежними до польської нації, а іншої – німецької, чеської, угорської, хорватської і т.д. в залежності від того як звучить їх прізвище”⁸².

У момент найбільшого напруження на польсько-радянському фронті, коли російські війська рвалися до Львова і Варшави газетні публікації порушували питання чи УНР дотримує свій союзницький обов'язок перед Польщею. Найбільші сумніви у цьому висловлювало “Słowo Polskie”, натомість його опонент “Dziennik Ludowy” із симпатією відгукувався про Армію УНР та її командарма генерала М. Омеляновича-Павленка⁸³.

Уже наприкінці серпня – вересні 1920 р., коли минула загроза розгрому червоними військами польської армії та й загалом державної катастрофи Польщі, серед газетних публікацій переважала думка про необхідність припинення війни з радянською Росією. Вона все менше цікавилася перспективою української справи. Підписання Польщею 12 жовтня 1920 р. в односторонньому порядку сепаратного перемир'я з РРФСР, що поставило УНР у безвихідь і означало недотримання нею Варшавської угоди, польська преса зустріла без емоцій. Цікавлячись польсько-російськими переговорами у Ризі, вона не пов'язувала їх з долею української справи і не відчувала якихось “докорів сумління”. Уся вина за провал Київського походу і поразку військ УНР покладалася на українську сторону. Серед причин поразки Армії УНР найчастіше вказувалося на пасивність українського населення, яке не “підтримує ніякої влади”⁸⁴. Щоправда навіть після підписання прелімінарного договору з радянською Росією і радянською Україною,

⁸¹ Донесення старостів про набір до польської армії 1920 р., 1920, ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 35, спр. 22, арк. 16.

⁸² Там само, арк. 36.

⁸³ “Na marginesie. Kilka dat z dziejów Ukrainy”, *Słowo Polskie*, 27 czerwca, 1920; “Wojska ukraińskie za Zbruczem”, *Dziennik Ludowy*, 30 września, 1920.

⁸⁴ “Klęska wojsk ukraińskich”, *Kurjer Lwowski*, 28 listopada, 1920.

у львівських газетах переважно друкувались прихильні статті до уряду УНР але вже зовсім не порушувалось питання відновлення воєнних дій спільно із колишнім українським союзником. Провідною їхньою ідеєю стало обґрунтування необхідності якнайшвидшого укладення миру з Росією. “*Хай ніхто в Польщі не важиться гратись з вогнем*” – попереджала газета “*Dziennik Ludowy*”⁸⁵. Її публікації, навіть ті, що стосувались бойових дій Армії УНР вже після підписання перемир’я не згадували про не так давно підписаний польсько-український договір, щоправда ніколи не порушували й питання про офіційну відмову Польщі від нього. Натомість іншої думки дотримувалось “*Słowo Polskie*”. У статті “Гра за Збручем” авторства Юзефа Рудніцького проводилась думка, що С. Петлюра надалі вважається офіційним союзником Польщі, позаяк договір укладений ним у квітні у Варшаві й надалі начебто зобов’язує Польщу, а мовчання ж Сейму у цій справі “є промовистим і небезпечним”⁸⁶. Ще більшу тривогу автора допису, викликали повідомлення про координування дій польських військ із українськими військами далеко на схід від Збруча, що суперечить переговорам у Ризі й тому створює небезпеку їх зриву. Іншими словами Ю. Рудніцький обґрунтовував думку про формальне скасування польською стороною Варшавського договору.

Характеризуючи ставлення львівської польської преси до Варшавської угоди 1920 р., можна зробити певні висновки:

- всупереч крайньому загостренню українсько-польських відносин у Східній Галичині, викликаних польсько-українською війною 1918–1919 рр. на своїх шпальтах вона публікувала матеріали, що позитивно сприймали ідею примирення обох народів, підтримували думку про створення спільного фронту проти загрози реанімації імперської політики Росії щодо України та Польщі. Непримиримі ж позицію у цьому питанні займали публікації націонал-демократичного табору, які принципово заперечували право України на незалежність або у кращому випадку відкладали його на віддалене майбутнє;

- українсько-польська співпраця в справі відбудови Української держави розглядалася крізь призму польського протекціонізму, що загалом відтворювало тогочасні реалії, в яких опинилася Україна;

- практично усі публікації львівської польської періодики не залежно від політичних симпатій одностайно заперечувала право Української держави на терени Східної Галичини, хоча й визнавали її значення для українського національно-визвольного руху. Як альтернатива ними висувалась ідея створення при допомозі Польщі “Наддніпрянського П’ємонту”, що було нереальним і не могло привести до тривалої польсько-української співпраці;

- польсько-українське військово-політичне співробітництво оцінювалося суперечливо – з одного боку, як перемога над віками існуючою взаємною

⁸⁵ “Przed nowymi rokowaniami”, *Dziennik Ludowy*, 7 listopada, 1920.

⁸⁶ J. Rudnicki, “Gra za Zbruczem”, *Słowo Polskie*, 17 października, 1920.

ворожнечою, з іншого, як прагматичний розрахунок польського державного керівництва, що переслідувало свої стратегічні цілі в Україні;

– для публікацій, в яких висвітлювалися українсько-польські взаємини був характерним надмірний “історизм”, тобто намагання екстраполювати події 1920 р. на ті, що мали місце у попередні історичні епохи, зокрема, часів козаччини і робити з них прогнози на майбутнє;

– можна стверджувати, що польська преса Львова жваво цікавилася подіями у Наддніпрянській Україні, певною мірою намагалася сформулювати позитивне бачення українських державотворчих процесів, які ототожнювала виключно з керівництвом УНР, водночас гостро поборюючи національно-державницькі аспірації галицьких українців. У цілому ж вона віддзеркалювала вкрай суперечливі настрої щодо перспектив українсько-польського партнерства. Останнє впливало і з надто свіжого у пам’яті збройного польсько-українського конфлікту за терени Східної Галичини, і з цілком обґрунтованого побоювання, що у перспективі Українська держава, яка утвердиться на Наддніпрянщині так чи інакше домагатиметься своїх західних етнічних територій.

WARSAW TREATY OF 1920 BETWEEN THE UKRAINIAN PEOPLE’S REPUBLIC AND POLAND IN THE REFLECTION OF THE POLISH PRESS IN LVIV

Victor HOLUBKO

Ivan Franko National University of Lviv,
Chair of Local History,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

The article is based on the materials of the Polish press in Lviv, and it covers the attitude to the signing of the Warsaw Pact of 1920 between Poland and the Ukrainian People’s Republic. Concerning the assessments of the treaty, the press was not unanimous - some authors speak out against it while others approved, depending on the political orientations. Adherents of the national democracy were openly hostile to the Polish-Ukrainian treaty, considering it to be harmful to Polish state interests, while supporters of the socialist camp actively promoted and proved its expediency. Formally, non-partisan Lviv periodicals, trying to distance themselves from inter-party disputes, sought to formulate their own vision and perspective, but tended to accept the agreement. Admitting the possibility of Poland’s participation in the restoration of the Ukrainian state in the Dnieper region, the entire Polish press in Lviv unequivocally rejected the inclusion of the territory of Eastern Galicia into this state. In their vision, the restored Ukrainian People’s Republic was to become a reliable protection of Poland from the encroachments of Russian imperialism.

Key words: Eastern Galicia, Poland, Ukrainian People’s Republic, Warsaw Pact, Polish-Soviet War.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2018

Прийнята до друку 20.06.2019